

Jan Wiśniewski*

Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

CZECHOSŁOWACKA BROŃ WEHRMACHTU W KAMPANII POLSKIEJ 1939 R.

Przemysł zbrojeniowy Republiki Czechosłowackiej okresu międzywojennego był bardzo rozbudowany i nowoczesny, a armia czechosłowacka uważana za silną i dobrze uzbrojoną¹. Mimo, iż Czechosłowacja była państwem stosunkowo niewielkim, o obszarze 140.400 km², zamieszkałym przez 14,7 milionów ludności², był to jednak kraj wysoko uprzemysłowiony, z licznym przemysłem ciężkim. Na obszarze powstałego po 1918 r. państwa czechosłowackiego (20,7% obszaru byłej monarchii habsburskiej) skoncentrowane było około 70% całego przemysłu byłych Austro-Węgier³. Dumą przemysłu, jak i całego kraju był przemysł zbrojeniowy. Był to jeden z największych atutów armii Czechosłowackiej. Historia tej gałęzi przemysłu sięgała jeszcze czasów panowania Habsburgów. Do lat sześćdziesiątych XIX wieku broń dla armii wytwarzały liczne małe zakłady w Wiedniu i w Pradze oraz w mniejszych miejscowościach, głównie Czech i Karyntii. Po przegranej wojnie z Prusami w 1866 r., w której ujawnił się niski poziom techniczny uzbrojenia austriackiego, rząd i generałowie zwrócili baczniejszą uwagę na rozwój nowoczesnego przemysłu wojennego. Było to spowodowane względami strategicznymi (II Rzesza została sojusznikiem Austro – Węgier) i gospodarczymi. Szczególnie rozwinięto przemysł w okolicach Pilzna (płd. Czech) i na Pogórzu Sudeckim (płn. Czech)⁴.

* Jan Wiśniewski – doktor nauk humanistycznych, wykładowca w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu. Specjalizuje się w historii I wojny światowej, wojny domowej w Rosji oraz współczesnych konfliktów zbrojnych na obszarze byłego ZSRR. Stypendysta m.in. PAU – Fundacji Lanckorońskich i Narodowego Centrum Nauki. Prowadzi również badania dotyczące represji komunistycznych wobec szkolnictwa katolickiego w PRL. Autor trzech monografii i edycji źródłowych oraz ponad pięćdziesięciu artykułów naukowych w czasopismach krajowych i zagranicznych.

¹ Szóste miejsce pod względem mobilizowanych wielkich jednostek w Europie, a ósme na świecie.

² H. Batowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie*, Warszawa 1962, s. 343.

³ *Stručný hospodarský vývoj Československá do roku 1955*, Praha 1969, s. 117-118; V. Průha, *Historia hospodarcza Czecho-Słowacji w XX w.*, Warszawa 1979, s. 40-56.

⁴ F. Janaček, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovska v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859-1918*, Praha 1990, s. 39.

Inwestycje zbrojeniowe zostały zintensyfikowane w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej, jak i w czasie jej trwania. Wzorcowym przykładem są zakłady Škody produkujące na potrzeby wojska już od połowy XIX wieku. W 1913 r. Škoda zatrudniała około 10.000 robotników w zakładach o powierzchni 192.000 m². Cztery lata później było już 32.000 robotników i 352.000 m²⁵. Zakłady te wyrabiały 100% produkcji dział powyżej 100 mm i 70% pozostałych dział artylerii Austro-Węgierskiej⁶. W liczbach bezwzględnych produkcja miesięczna wynosiła (dane na rok 1916) 400 kompletnych dział oraz 200 niekompletnych. Łącznie w czasie wojny Škoda wyprodukowała 11.600 dział. Gdy 28 października 1918 r. w Pradze ogłoszono niepodległość w zakładach stały 253 nowe działa i 500 moździerzy, lecz nowy sprzęt został oddany na potrzeby wojska po dłuższym czasie. Było to spowodowane rozpadem monarchii Habsburgów, a co za tym idzie zerwaniem więzów gospodarczych między prowincjami dotąd jednego państwa. Wystąpiły braki w surowcach potrzebnych do produkcji, a które trzeba było teraz sprowadzać z zagranicy. Dopiero pod koniec 1919 r. nowo tworząca się armia czechosłowacka otrzymała wszystkie działa i 10 moździerzy⁷.

Przemysł wojenny w niepodległej Czechosłowacji rozwijał się nadal, stając się jedną z głównych gałęzi przemysłu ciężkiego, mającą duży udział w eksporcie Republiki. Kapitał czeski⁸ prowadził dynamiczną i ekspansywną politykę, przenikając na Bałkany i do krajów środkowoeuropejskich (np. Rumunii). Również doszło do współpracy w tym względzie z Polską, jednak nie była ona tak intensywna jak mogła, głównie z powodów politycznych⁹. Nadal najszybciej rozwijały się zakłady Škody, które w 1931 r. zatrudniały 40.000 pracowników¹⁰, a w 1938 r. 46.000¹¹. Tylko ten koncern od 1919 r. do 1939 r. wyeksportował 3.100 dział za sumę 5,5 miliarda koron¹². Dla porównania w Polsce w tym samym czasie

⁵ V. Karlický, *Plzenska děla*, w: *Umlcene zbrane. Československa zbrojni vyroba 1918-1939*, Praha 1966, s. 54-55.

⁶ F. Janaček, dz. cyt., s. 137.

⁷ M. John., *Zaří 1938*, t. II, Brno 1997, s. 58-59.

⁸ Na obszarze Słowacji działało niewiele zakładów, które w większości kontrolowane były przez kapitał czeski, węgierski lub niemiecki.

⁹ Więcej na ten temat: M. P. Deszczyński, *Nieskonsumowana komplementarność: polsko-czechosłowacka współpraca zbrojeniowa w okresie międzywojennym* [w:] *Między gospodarką a polityką: Księga jubileuszowa Pana Profesora Zbigniewa Landara*, red. W. Morawski, Warszawa 2001, s. 62-66; A. Essen, *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918-1932*, Kraków 2006; P. Kołakowski, *Między Pragą a Warszawą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939*, Warszawa 2007, s. 76 i nast.

¹⁰ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), II Oddział Sztabu Generalnego i Głównego, S. O. Czechosłowacja, t. 4. Uzbrojenie wojska CSR, Raport z stycznia 1932 r.

¹¹ M. John, dz. cyt., s. 795.

¹² V. Karlický, *Plzenska děla ...*, 117-118.

w całym przemyśle obronnym zatrudnionych było około 60.000 pracowników¹³. Pod względem produkcji Škoda zajmowała drugie miejsce na świecie w produkcji sprzętu artyleryjskiego (po Krupie)¹⁴. W ciągu miesiąca w tychże zakładach można było wyprodukować ponad 103 dział (dane na rok 1938), z tej liczby na działa kalibru do 75 mm przypadało 52 sztuk, na działa 75-100 mm przypadało 28 sztuk, na działa kalibru 105-150 mm 20 sztuk, a na powyżej 150 mm 3 sztuki¹⁵. Zakłady Škody w okresie międzywojennym były właściwie monopolistą w dziedzinie produkcji sprzętu artyleryjskiego, ale pod koniec lat trzydziestych XX w. zaczęły powstawać modele moździerzy i lekkich działek innych firm czechosłowackich. Do najbardziej prężnie rozwijających się firm należała Zbrojovka Brno (ZB), która ze skromnego zakładu powstałego w 1918 r. rozwinęła się w potężny koncern zatrudniający 25.000 pracowników, 1.800 urzędników i inżynierów. Kapitał akcyjny firmy wzrósł z 30 milionów koron do 70 milionów w 1934 r. i 120 w roku 1938. Nieco mniejsze były zakłady zbrojeniowe należące do Českomoravska-Kolben-Děnek (ČKD), Tatry, Českéj Zbrojovki (Česká zbrojovka – ČZ), Zakłady Lotnicze „Letov” itd.¹⁶ Łącznie według polskiego wywiadu na terenie południowego sąsiada pracowało: 8 zakładów produkujących karabiny ręczne i maszynowe (m.in. ČZ, ZB), 6 fabryk dział i moździerzy (Škoda), 7 zakładów produkujących czołgi, samochody pancerne i pociągi pancerne (m.in. Škoda, ČKD), 12 fabryk amunicji i granatów, 5 fabryk gazów trujących, 8 zakładów masek gazowych, 2 stocznie produkujące rzeczne okręty wojenne, 7 firm produkujących samoloty i silniki lotnicze¹⁷.

W okresie międzywojennym Czechosłowacja wykorzystując znaczny potencjał produkcyjny i finansowy, stała się jednym z głównych eksporterów broni, a głównie sprzętu artyleryjskiego, szczególnie na rynek Europy Środkowej. Głównymi jego odbiorcami stały się takie państwa jak: Rumunia, Jugosławia (haubice 100 mm wz. 1914/1919, armaty morskie kalibru 150 mm wz. 1928 oraz moździerz 220 mm. wz. 1928), Polska (haubice 100 mm wz. 1914/1919 i moździerz 220 mm wz. 1932). Mniejsze ilości broni trafiły jeszcze do wielu innych państw. Dzięki temu, mimo małych zamówień krajowych, Škoda i inne firmy

¹³ P. Stawecki, *Polski potencjał wojenny*, [w:] *Wojna obronna Polski 1939*, praca zbior. pod red. E. Kozłowskiego, Warszawa 1979, s. 108.

¹⁴ Z. Flisowski, *Pod sztandarem Białego Lwa*, Warszawa 1957, s. 94.

¹⁵ V. Karlický, *Plzenska děla ...*, 180-182.

¹⁶ M. Šada, *Najmenši nakonec*, w: *Umlcene zbrane...*, s. 236; D. Pazdera, I. Skramoušský, *Česká zbrojovka. Historie výroby zbraní v Uherském Brodě*, Brno 2006, s. 12 i nast.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych (AAN), Sztab Główny, sygn. 616/98, Czechosłowacki przemysł wojskowy, Raport z 1929 r.; CAW, II Oddział Sztabu Generalnego i Głównego, S. O. Czechosłowacja, t. 4. Uzbrojenie wojska CSR, Raport z stycznia 1932 r.

rozwijały swój potencjał produkcyjny¹⁸. Zakłady zbrojeniowe na własny koszt prowadziły też badania nad nowymi wzorami dział, lecz na ogół, gdy nie miały zamówień, nie rozpoczynały ich produkcji¹⁹.

Oceniając uzbrojenie artylerii armii czechosłowackiej trzeba stwierdzić, iż w porównaniu do innych armii europejskich był to sprzęt, który stał na bardzo wysokim poziomie. Najlepszą rekomendacją jego wartości był duży eksport poza granice Czechosłowacji, nawet do takich „wybrednych” państw jak Polska czy Jugosławia, co przy bardzo ostrej konkurencji firm francuskich, brytyjskich czy choćby szwedzkich, było znaczącym osiągnięciem²⁰. Czechosłowacja eksportowała głównie taki sprzęt jak: działa (od 1919 do 1939 r.oku 3.100 dział za sumę 5,5 miliarda koron), broń strzelecką (w latach 1919-1938 wyeksportowano 1.588.600 karabinów, 100.472 lekkich karabinów maszynowych, 12.094 ciężkich karabinów maszynowych, 556 najcięższych karabinów maszynowych i 515.698.740 ton amunicji do tej broni za sumę 2,5 miliarda koron), czołgi i samochody oraz samoloty (do 1932 roku 150 samolotów)²¹.

W Czechosłowacji istniały specjalne wojskowe instytuty naukowo-techniczne, które zajmowały się badaniami nad nowymi typami sprzętu wojskowego. Funkcjonowały trzy takie instytucje: Wojskowy Instytut Techniczny i Lotniczy (Vojenský technický a letecký ústav), Wojskowy Instytut Geograficzny (Vojenský zeměpisný ústav) oraz Wojskowy Instytut Naukowy. Wszystkie trzy mieściły się w Pradze. Ponadto przy firmach prywatnych istniały wojskowe komisje odbiorcze nadzorujące i przyjmujące do uzbrojenia armii sprzęt powstały w tychże zakładach.

Podsumowując trzeba stwierdzić, iż Czechosłowacja była państwem bardzo dobrze rozwiniętym gospodarczo, przodującym w tym względzie nie tylko w Europie Środkowo-Wschodniej, ale i w świecie. Potencjał gospodarczy oraz świetnie rozwinięty przemysł wojskowy wpływał na bardzo dobre uzbrojenie armii Republiki. Przemysł mógł dostarczyć każdą ilość i rodzaj uzbrojenia, jakiego zażyczyłaby sobie armia, jedynym ograniczeniem były środki finansowe państwa. Potencjał przemysłowy pozwolił armii czechosłowackiej na utworzenie takich rezerw sprzętowych, które umożliwiły w czasie narastania nacisku ze strony III Rzeszy we wrześniu 1938 r. na uzbrojenie właściwie wszystkich zdolnych do noszenia broni rezerwistów. Dla armii czechosłowackiej przygotowania

¹⁸ V. Karlický, *Plzenska děla...*, s. 18-120; M. P. Deszczyński, *Nieskonsumowana komplementarność: polsko-czechosłowacka współpraca zbrojeniowa w okresie międzywojennym...*, s. 64-69.

¹⁹ V. Karlický, *Plzenska děla...*, s. 121.

²⁰ Więcej na ten temat: J. Wiśniewski, *Artyleria czechosłowacka z lat 1932-1938 w świetle materiałów Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego*, w *Studia artyleryjskie t. 4*, red. M. Giętkowski i A. Smoliński, Toruń 2012, s. 521-571.

²¹ J. Wiśniewski, *Armia czechosłowacka w latach 1932-1938*, Toruń 2001, s. 26.

obronne skierowane przeciwko niemieckim żądaniom we wrześniu 1938 r. były najważniejszym sprawdzianem zdolności mobilizacyjnych. Udało się wystawić blisko 900 tys. żołnierzy, zgrupowanych w 34 dywizjach, 5 tzw. „skupin”²² oraz 4 dywizje „szybkie”²³. Jednak wobec postanowień konferencji monachijskiej odbytej w dniach 29–30 września 1938 r., a dotyczącej przyłączenia części terytoriów Czechosłowacji do Rzeszy Niemieckiej, Praga nie zdecydowała się na zbrojną obronę swojej integralności terytorialnej. Układ zawarty pomiędzy Niemcami, Włochami, Wielką Brytanią i Francją, przy nieobecności Czechosłowacji, pomimo że jej terytorium państwowe i suwerenność nad nim były przedmiotem konferencji, doprowadził do przyłączenia do III Rzeszy 28.943 km² terytorium Czechosłowacji, co stanowiło niemal 40% powierzchni tego państwa. Konsekwencją układu monachijskiego było powstanie federacyjnej Czecho-Słowacji oraz ograniczenie liczebności armii czesko-słowackiej. Terytorium pozostawione w rękach czechosłowackich zwiężało się w kilku miejscach do takiego stopnia, iż przecięcie obszaru okrojonej Republiki mogło niemieckim jednostkom szybkim zająć najwyżej kilka godzin.

Gdy 15 marca 1939 r., po niecałym roku od traktatów monachijskich, armia niemiecka wkroczyła na teren II Republiki, zagarnęła cały arsenał armii czechosłowackiej. W przemówieniu wygłoszonym w Reichstagu 28 kwietnia 1939 r. Hitler wspomniał o 501 działach przeciwlotniczych, 2175 działach polowych i 785 moździerzach, 468 wozach bojowych, 1.582 samolotach, 62.000 karabinach maszynowych oraz 1.200.000 karabinach, 114.000 pistoletach i znacznych ilościach amunicji, które Wehrmacht zagarnął w Czechach²⁴. II Republika Czesko-Słowacka przestała istnieć. Z terenów znajdujących się pod okupacją niemiecką Hitler utworzył Protektorat Czech i Moraw. Słowacja zaś ogłosiła niepodległość, lecz w rzeczywistości stała się państwem satelickim III Rzeszy. Znaczna część sprzętu armii czechosłowackiej została później wykorzystana przez niemieckie siły zbrojne w walkach toczonych przez nie na wielu frontach II wojny światowej²⁵.

Niemcy szybko docenili dwa modele czechosłowackich czołgów: LT vz. 35 i LT vz. 38. Pierwszy z nich Niemcy ochrzcili mianem PzKpfw Pz-35(t). Był to lekki czołg, pod względem technologicznym znacznie przewyższający jego odpowiedniki w armii niemieckiej. Jego opancerzenie wynosiło od 8 do 25 mm, uzbrojony był w armatę produkcji Škody A-3 vz. 34 37 mm oraz dwa karabiny maszynowe.

²² Wartość brygady piechoty, słabo uzbrojonych w broń ciężką.

²³ Dywizje składały się z dwóch komponentów: brygady kawalerii i brygady pancerno-zmotoryzowanej.

²⁴ M. Zgórnjak, *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939...*, s. 137.

²⁵ M. Bryja, *Artyleria niemiecka 1933-1945. Taktyka, organizacja, uzbrojenie*, Warszawa 1996, s. 139 i nast..

Moc silnika wyprodukowanego przez Škodę wynosiła 120 KM (wg innych źródeł: 89KM)²⁶. Wehrmacht przejął łącznie 298 czołgów LT vz. 35, z czego 52 sztuk zostało przekazanych armii słowackiej, a 2 dalsze zostały przejęte przez Węgrów. 244 czołgi tego typu zostały włączone do niemieckich wojsk pancernych²⁷. Zostały one przebrojone w środki łączności produkcji niemieckiej (radiostacje Fu 2, w czołgach dowódczych dodatkowo Fu 5 lub Fu 8)²⁸. Już w kwietniu i maju, po drobnych naprawach, trafiły one w większości do 11 Pułku Pancernego (Panzer Regiment – 81 wozów) w Paderborn oraz 65 Batalionu Pancernego (Panzer Abteilung – 39 wozów), wchodzących w skład 1 Dywizji Lekkiej²⁹. 8 z nich zostało przebudowanych na czołgi dowodzenia i służyło pod oznaczeniem Pz.Bef.Wg. 35(t). Czołgi te wyróżniała antena ramowa zamontowana za wieżą bojową, na pokrywie silnika. W trakcie kampanii polskiej 1939 r. w 1 Dywizji Lekkiej znalazło się 112 czołgów PzKpfw Pz-35(t) i 8 wozów Pz.Bef.Wg. 35(t), które wraz z 65 czołgami PzKpfw II i 41 czołgami PzKpfw IV stanowiły główną siłę uderzeniową tejże dywizji. Dywizja ta we wrześniu 1939 r. wzięła udział w ataku na Polskę. Mimo swej nazwy, przedstawiała ona większą wartość bojową, niż ówczesne dywizje pancerne, gdyż czołgi L.T.M.35 przewyższały niemieckie wozy PzKpfw I i PzKpfw II, zarówno pod względem opancerzenia, jak i uzbrojenia, i weszły na etaty przewidziane dla niemieckich czołgów średnich PzKpfw III. Jednak nawet one okazały się nieodporne na ostrzał polskiej broni przeciwpancernej, zwłaszcza armat kalibru 37 mm. Stosunkowo niewiele czołgów tego typu utracono, natomiast okazały się one podczas kampanii dość awaryjne. Dywizja brała udział w walkach pod Wieluniem, Radomiem, Dęblinem i niedaleko Warszawy. Średnio w ciągu tego okresu przejechały one po około 600 km. W walkach miano utracić 11 wozów, z których tylko 1 bezpowrotnie³⁰. W październiku 1939 r. 1. Dywizja Lekka została przekształcona w 6 Dywizję Pancerną. Wzięła ona później udział w ataku na Francję, dysponując 118 czołgami PzKpfw 35(t) oraz 10 wozami dowodzenia na podwoziu PzKpfw 35(t).

Drugim czołgiem byłej armii czechosłowackiej wykorzystanym w kampanii polskiej był LT vz. 38 – używany przez armię niemiecką w czasie II wojny światowej pod nazwą PzKpfw 38(t). W 1935 r. czeska fabryka czołgów ČKD rozpoczęła prace nad następcą czołgu LT vz. 35, który był produkowany w kooperacji ze Škodą. LT vz. 35 był bardzo złożoną konstrukcją z szeregiem poważnych wad,

²⁶ V. Francev, Ch. Ch. Kliment, *Československá obrněná vozidla 1918-1948*, Praha 1999, s. 70.

²⁷ P. Pavlík, *Zbrojní výroba v protektorátu Čechy a Morava*, Plzeň 2014, s. 30.

²⁸ V. Francev, Ch. Ch. Kliment, *Škoda LT vz. 35*, Praha 1995, s. 4.

²⁹ D. Jędrzejewski, Z. Lalak, *Niemiecka broń pancerna 1939-1945*, Warszawa 1997, s. 315.

³⁰ Státní oblastní archiv v Praze, archiv společnosti ČKD, K, PAŠ, GR/Zbrojní, č. k. 125. Opis předběžné objednávky OKH č. 219-048/39 z 8. ledna 1940.

ČKD chciało rozpocząć produkcję lepszego modelu dla armii czechosłowackiej, jak i na eksport. Czołg nie posiadał zawieszania Christiego. Używał on zwykłego, popularnego wówczas zawieszania na resorach piórowych. Powodem pomyłki, powtarzanej w niektórych publikacjach, były bardzo duże koła jezdne, przypominające te stosowane w czołgach o zawieszaniu Christiego. Koła jezdne były zgrupowane w pary, każda była zawieszona na wspólnym piórze. Nad kołami jezdnyimi znajdowały się rolki podtrzymujące (dwie na każdą stronę czołgu). LT vz. 38 okazał się bardzo udaną konstrukcją i sukcesem eksportowym: 50 czołgów zostało sprzedanych do Iranu, 24 do Peru i Szwajcarii, zamówienie zostało także złożone przez Łotwę, a w 1938 r. armia czechosłowacka złożyła zamówienie na 150 egzemplarzy modelu TNHPS. Po zajęciu Czechosłowacji przez Niemcy, kontynuowano produkcję tego czołgu. W fabrykach ČKD (Niemcy zmienili ich nazwę na: Böhmisches-Mährische Maschinenfabrik AG (BMM)) w Pradze trwała intensywna produkcja. Do sierpnia 1939 r. Niemcy otrzymali ich 78, z których 57 zostało skierowanych do 67 Batalionu Pancernego 3 Dywizji Lekkiej. Okazały się one dużo lepszymi pojazdami niż standardowe wtedy niemieckie czołgi lekkie PzKpfw I i PzKpfw II. Czołgi PzKpfw 38(t) brały udział m.in. w walkach pod Bzurą. Z nich podczas walk utracono 7, ale wszystkie zostały w późniejszym czasie naprawione i skierowane do ponownej służby³¹. W czasie ataku na Francję w 1940 i w początkowej fazie wojny z ZSRR czołgi tego typu wraz z PzKpfw 38(t) stanowiły czwartą część wszystkich pojazdów pancernych Wehrmachtu. Od 1941 r. czołg został wycofany z linii frontu, ponieważ nie był wystarczającym przeciwnikiem dla radzieckich T-34³². Nieco zmodyfikowane podwozie PzKpfw 38(t) zostało użyte do konstrukcji bardzo udanego niszczyciela czołgów Jagdpanzer 38(t) Hetzer oraz wielu innych dział samobieżnych (m.in. Marder III, SdKfz 138/1 Grille). Oprócz tych dwóch typów czołgów prawdopodobnie wykorzystano jeszcze kilkanaście sztuk lekkiego samochodu pancernego Tatra OA vz. 30.

Oprócz czołgów i wozów pancernych Niemcy przejęli jednak przede wszystkim doskonały arsenał czechosłowackich armat i haubic, z których wiele produkowano niemal do końca wojny. W 1939 r. zostało wyprodukowanych 1.716 dział, które trafiły do liniowych jednostek armii niemieckiej (podczas wojny zakłady Škody z Pilzna wyprodukowały 17.500 dział)³³. Podstawową bronią artyleryjską armii czechosłowackiej była 100 mm haubica wz 14/19 (100 mm houfnice vz 14/19). Była to zmodernizowana haubica oparta na wcześniejszym modelu wz. 14. Odznaczała się ona doskonałymi parametrami, a licencja na jej produkcję została sprzedana do wielu krajów (np. Polski jako 100 mm haubica wz. 1914/1919). Od

³¹ V. Francev, Ch. Ch. Kliment, *Československá obrněná vozidla*, s. 218.

³² D. Jędrzejewski, Z. Lalak, dz. cyt., s. 323.

³³ P. Pavlík, dz. cyt., s. 27.

razu także weszła ona do wyposażenia niemieckiej armii. Podobnie jak artyleria lekka artyleria, ciężka miała na swym wyposażeniu kilka typów dział, które wykorzystywali Niemcy w 1939 r.: były to głównie armaty 105 mm wz. 1935 (niemieckie oznaczenie K35(t)), haubice 150 mm wz. 1914/1916, haubice 100 mm wz. 1930 oraz 105 mm armaty Schneidera wz. 1913. Od 1939 r. zaczęły wchodzić do uzbrojenia armaty kalibru 105 mm wz. 1935 i haubice 150 mm wz. 1937. Bardzo popularne stały się armaty i moździerze Škody kal. 210 mm. Weszły one na uzbrojeniu artylerii niemieckiej pod oznaczeniem Kurz 21 cm Möster (t). Niemal w całości wykorzystane zostały przejęte z armii czechosłowackiej działa przeciwpancerne 37 mm i 47 mm, a także ciężkie moździerze kal. 220 mm. Czeskie działo kal. 37 mm, noszące w armii niemieckiej oznaczenie 3,7 cm Pak 36(t) stanowiło wyposażenie niemieckich dywizji rezerwowych w kampanii polskiej 1939 r.³⁴ Dodatkowo Niemcy zajęli ponad 500 ciągników i traktorów artyleryjskich oraz 1600 ciężarówek Praga RV, przygotowanych do transportowania artylerii. Można więc pokusić się o stwierdzenie, że w przededniu agresji na Polskę około 20% całego parku artyleryjskiego armii niemieckiej liczącego 7200 dział i 9000 moździerzy³⁵ stanowił sprzęt pochodzenia czechosłowackiego.

Armia niemiecka przejęła również broń strzelecką. Główna broń osobista czechosłowackiej piechoty karabin wz. 24 (Zbrojovka Brno), który posiadał zbliżoną konstrukcję do Mausera oraz ten sam kaliber wszedł do podstawowego uzbrojenia niemieckiej piechoty. KB-16/33 trafił na uzbrojenie niemieckich oddziałów górskich. Pistolet 7,65 mm wz. 1924 produkowany był w Pradze (Česka Zbrojovka) na potrzeby niemieckiej armii przez cały okres wojny. Podobnie jak pistolet 9 mm wz. 38, którego na uzbrojenie przejęło Luftwaffe³⁶. Na stanie broń tą miały oddziały słowackie, które uczestniczyły w działaniach przeciwko II Rzeczypospolitej. Trzeba pamiętać także o lotnictwie, jednak większość samolotów sił powietrznych naszego południowego sąsiada została zełomowana lub używana była do szkolenia przyszłych pilotów bojowych.

Jeszcze większą zdobyczą Niemiec był świetnie rozwinięty przemysł wojenny, z zakładami Škody na czele. Zakłady te – jak wcześniej wspomniałem – produkowały ponad 17.000 dział i moździerzy w czasie wojny. Wykorzystywał je nie tylko Wehrmacht, m.in. jedna piąta produkcji trafiła do Rumunii. Podobnie było z amunicją. Znaczący był udział tych zakładów jako podwykonawców, w tym przy produkcji podwozia czołgów PzKpwf VI *Tygrys*. Škoda dostarczyła również

³⁴ M. Bryja, dz. cyt. s. 149.

³⁵ M. Zgórniak, *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939...*, s. 384.

³⁶ O. Franěk, *Koncern Brněnské Zbrojovky v letech 1939-1945*, Brno 1970, s. 149.

setki transporterów opancerzonych i wyprodukowała łącznie 20,5 miliarda koron materiału wojennego w ciągu sześciu lat³⁷.

Wspomniany wcześniej potentat z Pragi – ČKD w latach 1939-1945 wyprodukował 1443 czołgi, 1661 dział pancernych (niszczycieli czołgów) oraz 496 dział samobieżnych. Do tych liczb należy dodać produkcję zupełnie nowego niszczyciela czołgów *Hetzer*, który ČKD wyprodukował we współpracy ze Škodą z Pilzna. To stało się przyczyną alianckiego bombardowania fabryk, szczególnie w latach 1944/1945. Inny potentat – Zbrojovka Brno, ze względu na znaczne oddalenie od frontów, produkowała broń bez większych przeszkód aż do sierpnia 1944 r., gdy nastąpiły pierwsze bombardowania strategiczne Brna, które poważnie zniszczyły część fabryki. Jednak zanim to nastąpiło Zbrojovka produkowała miesięcznie (dane na początek 1944 r.) blisko 30.000 karabinów i 3.000 pistoletów maszynowych, a zakłady w Strakonicach (Česká zbrojovka ve Strakonících) dostarczyły 11.000 pistoletów³⁸. Najbardziej rozwinął się przemysł lotniczy, zatrudniając w Protektoracie 120.000 osób. W zakładach Avia i Aero montowano tylko maszyny szkoleniowe, rozpoznawcze i transportowe, zwłaszcza modele niemieckiej firmy Arado. Przykładowo, w 1939 r. w firmie III Rzesza zamówiła 500 szkolnych samolotów Arado Ar 96Bczy Focke – Wulf Fw 198A – 1, szybowce cargo DFS 230A itp. Tak jak pod koniec wojny spółka zależna Škody w Hradcu Králové produkowała mniejszą serię komponentów do niemieckich czołgów ciężkich, tak Avia w mniejszym stopniu dostarczała podzespoły do niemieckich bombowców odrzutowym Arado 234³⁹. Po wybuchu II wojny światowej na terenie Protektoratu zaczęto budować nowe fabryki, będące oddziałami dużych niemieckich koncernów. Te czysto niemieckie firmy były już zaangażowane w produkcję samolotów rozpoznawczych (Fieseler Fi 156 Storch), a zwłaszcza myśliwców (Focke Wulf Fw 190, Messerschmitt Me 262 Schwalbe). Do tych zakładów należały: Fieseler Flugzeugwerke, Gothaer Waggonfabrik AG, Wiener Neustädter Flugzeugwerke GmbH⁴⁰.

Produkowany tam sprzęt został użyty przeciw wojskom walczącym z Wehrmachtem, choć pierwotnie miał być użyty właśnie przeciwko niemu.

Słowa kluczowe: *armia czechosłowacka, kampania polska 1939 r., Wehrmacht, Škoda*

³⁷ J. Pravec, <https://ekonom.ihned.cz/c1-66519920-protectorat-cechy-a-morava-vyrabovana-hitlerova-zbrojirna> [dostęp: 30.11.2019]

³⁸ O. Franěk, dz. cyt., s. 112 i dalsze; V. Karlický a kol., *Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, Praha 1999, s. 257;

³⁹ J. Rajlich, *Mustangy nad Protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana*, Praha 1997, s. 5–7.

⁴⁰ Tamże.

Summary

Czechoslovak weapon in the Wehrmacht in the Polish campaign of 1939

The armament of the Czechoslovak army taken over by the Wehrmacht in March 1939 was used against the Polish army in September 1939. This concerned artillery and tanks in particular. This armament was a significant complement to German military equipment. However, the most important for the Third Reich was the production of armaments in the very extensive Czech war industry.

Keywords: Czechoslovak army, Polish campaign of 1939, Wehrmacht, Škoda

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych (AAN), Sztab Główny, sygn. 616/98, Czechosłowacki przemysł wojskowy, Raport z 1929 r.; CAW, II Oddział Sztabu Generalnego i Głównego, S. O. Czechosłowacja, t. 4. Uzbrojenie wojska CSR, Raport z stycznia 1932 r.
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), II Oddział Sztabu Generalnego i Głównego, S. O. Czechosłowacja, t. 4. Uzbrojenie wojska CSR, Raport z stycznia 1932 r.
- Státní oblastní archiv v Praze, archiv společnosti ČKD, K, PAŠ, GŘ/Zbrojní, č. k. 125. Opis předběžné objednávky OKH č. 219-048/39 z 8. ledna 1940.

Opracowania

- Batowski H., *Kryzys dyplomatyczny w Europie*, Warszawa 1962.
- Bryja M., *Artyleria niemiecka 1933-1945. Taktyka, organizacja, uzbrojenie*, Warszawa 1996.
- Deszczyński M. P., *Nieskonsumowana komplementarność: polsko-czechosłowacka współpraca zbrojeniowa w okresie międzywojennym w: Między gospodarką a polityką: Księga jubileuszowa Pana Profesora Zbigniewa Landara*, red. W. Morawski, Warszawa 2001
- Essen A., *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918-1932*, Kraków 2006; Kolański P., *Między Pragą a Warszawą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939*, Warszawa 2007.
- Franěk O., *Koncern Brněnské Zbrojovky v letech 1939-1945*, Brno 1970.
- Flisowski Z., *Pod sztandarem Białego Lwa*, Warszawa 1957.
- Francev V., Kliment Ch. Ch., *Československá obrněná vozidla 1918-1948*, Praha 1999, s. 70.
- Francev V., Kliment Ch. Ch., *Škoda LT vz. 35*, Praha 1995, s. 4.
- Janaček F., *Největší zbrojovka monarchie. Škodovska v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859-1918*, Praha 1990.
- Jędrzejewski D., Lalak Z., *Niemiecka broń pancerna 1939-1945*, Warszawa 1997.
- John M., *Zaří 1938*, t. II, Brno 1997.
- Karlický V., *Plzenská děla*, w: *Umlceno zbrane. Československa zbrojní výroba 1918-1939*, Praha 1966, s. 54-55.
- Pavlík P., *Zbrojní výroba v protektorátu Čechy a Morava*, Plzeň 2014.

- Pazdera D., I. Skramoušský, *Česká zbrojovka. Historie výroby zbraní v Uherském Brodě*, Brno 2006.
- Průha V., *Historia gospodarcza Czecho-Słowacji w XX w.*, Warszawa 1979.
- Rajlich J., *Mustangy nad Protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a ním mecká obrana*, Praha 1997.
- Šada M., *Najmenší nakonec*, w: *Umlcene zbrane*
- Stawecki P., *Polski potencjał wojenny*, w: *Wojna obronna Polski 1939*, praca zbior. pod red. E. Kozłowskiego, Warszawa 1979.
- Stručný hospodarský vývoj Československá do roku 1955*, Praha 1969.
- Wiśniewski J., *Armia czechosłowacka w latach 1932-1938*, Toruń 2001.
- Wiśniewski J., *Artyleria czechosłowacka z lat 1932-1938 w świetle materiałów Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego*, w *Studia artyleryjskie t. 4*, red. M. Giętkowski i A. Smoliński, Toruń 2012, s. 521-571.
- Zgórniak M., *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939*. Kraków 1993.